

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертаційну роботу Буженко Алли Іванівни
“Коморбідність у хворих на артеріальну гіпертензію чоловіків
мобілізаційного віку і військовослужбовців: поширеність та перебіг”,
поданої до офіційного захисту на здобуття наукового ступеня кандидата
медичних наук за спеціальністю 14.01.02 – внутрішні хвороби**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Артеріальній гіпертензії належить особливе місце серед сучасних проблем військової медицини. Це обумовлено тим, що гіпертонічна хвороба посідає перше місце у структурі поширеності хвороб системи кровообігу у військовослужбовців, є основною причиною дискваліфікації військовослужбовців за медичними показами та однією з основних причин смертності та інвалідності у даного контингенту осіб. Розвиток серцево-судинних ускладнень у хворих на артеріальну гіпертензію значною мірою визначається поєднанням з іншими факторами ризику та коморбідними захворюваннями. У відповідності до Європейських рекомендацій з лікування артеріальної гіпертензії 2013 року, хворі на артеріальну гіпертензію та серцево-судинні захворювання, або цукровий діабет в поєднанні з ураженням органів-мішеней чи іншими факторами ризику, або хронічну хворобу нирок IV ст. відносяться до групи дуже високого ризику розвитку серцево-судинних ускладнень, незалежно від рівня артеріального тиску. Все це обґрунтовує важливе значення комплексної оцінки коморбідної патології у хворих на артеріальну гіпертензію. Важливо зазначити, що дані аналізу літератури свідчать про фактичну відсутність досліджень щодо особливостей поширеності та перебігу коморбідної патології у хворих на артеріальну гіпертензію військовослужбовців, зокрема учасників антитерористичної операції та чоловіків мобілізаційного віку та її впливу на придатність до військової служби. Зазначене вище обумовлює актуальність та значимість для військової медицини дисертаційної роботи

Буженко Алли Іванівни, яка присвячена оптимізації оцінки придатності до військової служби військовослужбовців і чоловіків мобілізаційного віку, хворих на артеріальну гіпертензію, на підставі комплексної оцінки коморбідної патології. Отже, обрана тема наукового дослідження є своєчасною, а недостатня ефективність існуючих програм клінічної оцінки коморбідної патології та попередження розвитку ускладнень визначають актуальність і основне завдання даної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами наукових досліджень. Дисертаційна робота, що подана на захист є фрагментом науково-дослідних робіт Української військово-медичної академії “Епідеміологія, перебіг та фармакотерапія захворювань внутрішніх органів у військовослужбовців, у тому числі за умов впливу шкідливих факторів”, шифр “Терапія-3” (№ держреєстрації 0114U003803) і “Розробка медико-організаційних, лікувальних, санітарно-гігієнічних та протиепідемічних заходів в аспекті профілактики неінфекційних та інфекційних захворювань серед військовослужбовців ЗС України” шифр “Здоров'я-3” (№ держреєстрації 0114U003804) та “Вивчення факторів ризику, етіопатогенетичних та клініко-діагностичних особливостей розвитку найпоширеніших захворювань у військовослужбовців в загально-лікарській практиці” шифр “ВЗП-СМ2013/1” (№ держреєстрації 0113U007020).

Ступінь обґрунтованості та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Роботу виконано на сучасному науково-методичному рівні. Наукові положення, висновки дисертації ґрунтуються на результатах комплексних клінічних, лабораторних та інструментальних досліджень. Проведено аналіз звітів Центральної військово-лікарської комісії Міністерства оборони України (форма 4/МЕД) щодо визначення придатності до військової служби різних категорій військовослужбовців у 2014-15 рр., зокрема учасників антитерористичної

операції, узагальнено дані щодо поширеності коморбідної патології у військовослужбовців, хворих на артеріальну гіпертензію за результатами обстеження 2010-2011 рр. і 2015-2016 рр. Досліджено особливості клінічного перебігу ішемічної хвороби серця у чоловіків мобілізаційного віку, хворих на артеріальну гіпертензію та цукровий діабет, визначені клініко-патогенетичні механізми розвитку метаболічного синдрому у хворих на артеріальну гіпертензію мобілізаційного віку.

Достатня кількість обстежених осіб, переконливі результати статистичної обробки з використанням сучасних статистичних методів, зумовили високу достовірність отриманих результатів, на основі яких автор обґрунтувала цілий ряд положень та висновків щодо особливостей поширеності та перебігу коморбідної патології у хворих на артеріальну гіпертензію військовослужбовців, зокрема учасників антитерористичної операції та чоловіків мобілізаційного віку та її впливу на придатність до військової служби.

Наукова новизна, значимість для науки і практики одержаних результатів. Дисертація містить важливі теоретичні і практичні положення. Наукова новизна роботи полягає в тому, що автор вперше обґрунтувала доцільність використання коефіцієнту ендогенного навантаження для уточнення вираженості ендотоксемії у хворих на артеріальну гіпертензію з метаболічним синдромом (Пат. України 46 403 від 25.05.2009) на підставі аналізу розвитку ендотоксемії, зокрема визначення вмісту речовин низької і середньої молекулярної маси в плазмі та еритроцитах (Пат. України 53 076 від 10.03.2010).

Автором уточнено наукові дані про розвиток системного запалення та кореляційні взаємозв'язки між показниками лептину та основними складовими метаболічного синдрому у хворих на артеріальну гіпертензію. Запропоновано використання показників активності запального процесу та

рівня лептину для комплексної оцінки хворих на артеріальну гіпертензію з метаболічним синдромом (Пат. України 51 003 від 28.01.2010).

Дисертантом одержано нові дані про особливості поширеності та перебігу коморбідної патології у військовослужбовців – учасників антитерористичної операції, хворих на артеріальну гіпертензію. Доведено, що у них коморбідна патологія виявлялась більш часто у порівнянні з військовослужбовцями, які не брали участь у бойових діях.

Вперше в Збройних Силах України уточнено наукові дані щодо важливої ролі артеріальної гіпертензії у втраті професійної працездатності військовослужбовців різних категорій на сучасному етапі та розроблено “Алгоритм визначення категорії придатності до військової служби військовослужбовців, хворих на артеріальну гіпертензію з коморбідною патологією”.

Практична цінність роботи. Практичне значення роботи полягає у тому, що обґрунтовано необхідність врахування коморбідної патології при визначенні придатності до військової служби військовослужбовців, хворих на артеріальну гіпертензію, зокрема з використанням кумулятивної шкали захворювань CIRS, та розроблено “Алгоритм визначення категорії придатності до військової служби військовослужбовців, хворих на артеріальну гіпертензію з коморбідною патологією”.

На основі отриманих даних автор запропонувала і апробувала новий метод оцінки ендотоксемії у хворих на артеріальну гіпертензію з метаболічним синдромом – використання коефіцієнту ендогенного навантаження.

Наукові розробки впроваджено у практичну діяльність Національного військово-медичного клінічного центру “Головний військовий клінічний госпіталь”, Військово-медичного клінічного центру професійної патології особового складу Збройних Сил України, Центрального клінічного госпіталю Державної прикордонної служби України, що дозволило підвищити якість

медичної допомоги військовослужбовцям, хворим на артеріальну гіпертензію.

Матеріали дисертації використовуються в лекційному курсі та практичних заняттях кафедри військової загальної практики – сімейної медицини Української військово-медичної академії.

Структура дисертації відповідає вимогам ДАК України і включає вступ, огляд літератури, методику проведення досліджень, 4 розділи власних досліджень, висновки, практичні рекомендації, список використаних джерел, 3 додатки. Дисертація ілюстрована 22 таблицями та 14 рисунками, які виконані комп'ютерною графікою. Список використаної літератури включає 205 найменувань (155 кирилицею та 50 – латиницею).

У вступі обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження, сформульовано мету та задачі, наведена інформація про наукову та практичну цінність роботи, зв'язок з науковими програмами, особистий внесок автора, апробація результатів дослідження, публікації.

Перший розділ присвячений огляду літератури за темою дослідження. Огляд літератури складається з трьох підрозділів і викладений на 21 сторінці. Перший підрозділ відображає сучасні уявлення щодо коморбідності як клінічної проблеми, другий – особливості розвитку та перебігу метаболічного синдрому у хворих на артеріальну гіпертензію, третій – особливостям перебігу та клінічних проявів артеріальної гіпертензії у військовослужбовців. Розділ написаний лаконічно і засвідчує, що здобувачем глибоко й методично проаналізовані класичні і останні нові роботи із предмету дослідження, проведено порівняння поглядів різних вчених на дану проблему, зроблені узагальнення та висвітлені основні положення, які потребують подальшої розробки. В кінці розділу наведені дискусійні та невирішені питання з даної тематики.

Другий розділ розкриває методи та об'єм дослідження, які були використані при виконанні роботи. Використання широкого набору сучасних

та адекватних методів під час проведення дослідження є достатнім для вирішення поставлених задач.

Результати власних досліджень (розділ 3, 4, 5) викладені чітко, автор досить ретельно описує фактичний матеріал.

Третій розділ “Придатність до військової служби військовослужбовців і чоловіків мобілізаційного віку, хворих на артеріальну гіпертензію на сучасному етапі” відображає результати аналізу звітів Центральної військово-лікарської комісії Міністерства оборони України (форма 4/МЕД) щодо визначення придатності до військової служби різних категорій військовослужбовців в 2014-15 рр. Одержані результати засвідчили важливу роль артеріальної гіпертензії у втраті професійної працездатності військовослужбовців за контрактом і за призовом під час мобілізації з осіб рядового, сержантського, старшинського складу, прапорщиків (мічманів) та офіцерського складу. Так серед оглянутих в 2014-15 рр. військовослужбовців за контрактом хворих на артеріальну гіпертензію, 40,9% і 58,7% відповідно було визнано непридатними до військової служби.

Четвертий розділ “Коморбідність у хворих на артеріальну гіпертензію чоловіків мобілізаційного віку та військовослужбовців” відображає результати аналізу поширеності коморбідних захворювань і станів у військовослужбовців, хворих на артеріальну гіпертензію за результати медичного огляду в 2010-2011 рр. та 2015-2016 рр. (військовослужбовці – учасники антитерористичної операції). Автором встановлено, що в учасників антитерористичної операції коморбідна патологія виявлялась більш часто, зокрема це стосується ІХС, дисциркуляторної енцефалопатії. У них виявлені певні відмінності коморбідних станів: наслідки закритої черепно-мозгової травми діагностовані у 21,9%, наслідки перенесеної мінно-вибухової травми – у 7,3 %. Результати проведених досліджень були використані для обґрунтування оптимізації комплексної оцінки придатності до військової служби військовослужбовців та чоловіків мобілізаційного віку, хворих на артеріальну гіпертензію з коморбідною патологією. Розроблено “Алгоритм

визначення категорії придатності до військової служби військовослужбовців, хворих на артеріальну гіпертензію з коморбідною патологією”, з використанням результатів загальної оцінки коморбідності за кумулятивною шкалою захворювань CIRS.

Результати дослідження клінічного перебігу ІХС у чоловіків мобілізаційного віку, хворих на АГ, засвідчили статистично достовірне збільшення випадків недостатнього зниження артеріального тиску вночі, підвищення рівнів фібриногену і мікроальбумінурії, збільшення маси тіла та окружності талії, зменшення ендотелійзалежної вазодилатації судин у пацієнтів з коморбідним цукровим діабетом 2-го типу.

П'ятий розділ “Комплексна оцінка проявів метаболічного синдрому у хворих на артеріальну гіпертензію та удосконалення діагностики”. Проведено аналіз взаємозв'язків рівнів лептину, показників активності запального процесу та інших проявів метаболічного синдрому у хворих на артеріальну гіпертензію, обґрунтована можливість використання цих показників для комплексної оцінки хворих з МС (Пат. України 51 003 від 28.01.2010).

Висновки та рекомендації відповідають змісту дисертації та відображають її основні положення.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. За темою дисертації опубліковано 16 робіт. 5 наукових статей надруковані в наукових фахових виданнях, рекомендованих МОН України (одна з них у виданні України, яке включене до міжнародної наукометричної бази Scopus), 7 тез доповідей у матеріалах вітчизняних наукових конференцій, отримано 4 державні патенти України на корисну модель.

Зміст автореферату відповідає змістові дисертаційної роботи. Автореферат і дисертація оформлені у повній відповідності до існуючих вимог.

Під час рецензування дисертаційного дослідження принципових недоліків як до самої роботи, так і до наукових праць немає. Дисертація написана літературною українською мовою, проте зустрічаються окремі орфографічні та стилістичні помилки. Низка зауважень була усунута в процесі рецензування роботи. Окремі зауваження носять неоднозначний, дискусійний характер і відображають лише погляд опонента на проблему, проте ні в якій мірі не ставлять під сумнів отримані результати дослідження і не мають впливу на кінцевий результат, висновки і рекомендації запропоновані автором.

При рецензуванні дисертації виникли **запитання**, які не зменшують вагомості отриманих результатів і носять суто дискусійний характер:

1. В огляді літератури автором дослідження проводиться паралелізм між поняттями «коморбідність» і «поліморбідність», хотілося б почути пояснення щодо змісту цих термінів та їх неоднозначності.

2. Яка версія Сіетлського опитувальника була використана у дослідженні?

3. Уточніть, хворі якого функціонального класу стенокардії були включені у дослідження?

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Буженко А.І. “Коморбідність у хворих на артеріальну гіпертензію чоловіків мобілізаційного віку і військовослужбовців: поширеність та перебіг” є завершеним самостійним науковим дослідженням в галузі медицини, в якому наведене нове вирішення важливого науково-практичного завдання, а саме оптимізація оцінки придатності до військової служби військовослужбовців і чоловіків мобілізаційного віку, хворих на АГ та коморбідну патологію, шляхом використання кумулятивної шкали захворювань CIRS на підставі нових наукових даних щодо поширеності та перебігу коморбідної патології.

За обґрунтованістю наукових положень, висновків і рекомендацій, новизною та значущістю для науки і практики, повнотою викладення в опублікованих працях отриманих результатів дисертаційна робота повністю відповідає вимогам п. 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 “Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів”, щодо дисертацій, які подаються на здобуття наукового ступеня кандидата наук, а її автор заслуговує на присудження їй ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.01.02 – внутрішні хвороби.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**завідувач кафедри терапії і сімейної
медицини навчально-наукового інституту
післядипломної освіти ДВНЗ «Тернопільський
державний медичний університет імені
І.Я. Горбачевського МОЗ України»
доктор медичних наук, професор**

завіряю _____

Помічник ректора з кадрових питань
Тернопільського медуніверситету

М.В. Гребеник